

fahs

FAHS * NUMMER 4 * DECEMBER 1991

Esbønderup Kirke tegnet i 1930 af Martin P. Olsen i en poesibog. Martin P. Olsen, der også har tegnet forsiden til dette nr. af FAHS beskrives i den følgende artikel af O.A. Bjørn Madsen.

fahs

FAHS er et medlemsblad for **Frederiksborg Amts Historiske Samfund** og udkommer 4 gange årligt. Artikler til bladet sendes til **FAHS, sekretariatet**, Stjernegade 6, 3000 Helsingør.

FAHS * NUMMER 3 * SEPTEMBER 1991

REDAKTION

Poul Korse

(ansvarshavende)

Lars Bjørn Madsen

Eva Deichmann

Tryk: A-print, Espergærde.

Lay-out og tilrettelæggelse: Helsingør Kommunes Museer.

Forsidebilledet. -Om Martin Olsen, Boserup og Esbønderup Kirke.

af O. A. Bjørn Madsen

Forsidebilledet viser et udsnit af en pennetegning udført 1925 af maleren Martin Olsen, Essebo i Esbønderup. Vejen, der nu hedder Boserupvej, fører fra Saltrup over Boserup Huse til Sibberup Vang, hvor den fortsætter som Saltrupvej og løber ud i Frederiksværkvejen lige øst for Maarum Station. Min far, der var født i Boserup i 1879, har til oplysning for mig skrevet følgende bag på tegningen: »Vejen fra Boserup gennem Gribskov til Maarum St. Hus nr. 1: Jacob Nielsen, Nr. 2: »Sobækhuset«, Anders Hansen, Nr. 3: »Hørsvingerhuset«, Jens Larsen.«

Martin Peder Olsen, der var maler af profession, var en for sin tid ganske usædvanlig personlighed med interesser langt ud over sit håndværk. Han var født den 3/7 1847, som søn af hjulmand Ole Frederiksen og hustru Johanne Marie Nielsdatter. Martin Olsen overlevede sin hustru Ane Christine Olsen, født Nielsdatter, og flyttede som enkemand til sin søn maleren Arnold Olsen og hustru Marie, Klosterbo i Esrom, hvor han i sin alderdom endnu beskæftigede sig med at udføre pennetegninger til sin død den 22. august 1933, 86 år gammel. Der foreligger mange tegninger af gamle gårde og ejendom-

me fra hans hånd, og flere af dem opbevares på Gilleleje Museum.

I Nationalmuseets store værk, Danmarks Kirker s. 1044 er han omtalt som den lokale amatørarkæolog, der i 1879 ved »en række usystematiske gravninger« afdækkede en del fundamentsrester vest for den bevarede fløj af Esrom Kloster, noget der dog viste sig ikke at hidrøre fra selve klosterkirken. Hans søn Arnold Olsen, der ligeledes var historisk interesseret, var medvirkende til, at Nationalmuseet ved udgravningen i 1927, ledet af arkitekt C. M. Smidt, kunde udgrave mange meter fundamenter også i Arnold Olsens have, hvor det viste sig, at kirkens apsis havde stået. Disse fundamenter udgjorde, medens udgravningsarbejdet stod på, en fortræffelig legeplads for landsbyens børn, hvoriblandt under tegnede.

Arnold Olsen vil formentlig være en del af nærværende blads læserkreds bekendt som illustratør med pennetegninger til bøger af Georg Nordkild, ligesom han også udgav bogen »Nordsjællandske Helligkilder« med egne pennetegninger af kilderne, og tekster støttet på faderens beretninger.

Martin Olsen gjorde sig også heldigt bemærket i forbindelse med Esbøn-

derup Kirke. Omkring 1842 forsvandt kirkens gamle romanske granitdøbefont. Takket være Martin Olsens interesse for og viden om kirkens historie, blev han årtier senere opmærksom på, at den forsvundne døbefont tjente som drikkekar for heste ved lægeboligen i Esbønderup. Omkring 1870 lykkedes det ham at få døbefonten genindsat i kirken i stedet for den fra 1842 malede træfont til 5 rdl.. Selve dåbsfadet til fonten blev desværre ikke fundet. Martin Olsen kunne iøvrigt oplyse, at folkene på egnen sagde, at fonten var hugget af en stor sten, som lå i eller ved Gaardstedsmosen ved Højbo. På Nationalmuseet findes tegninger og brevveksling om sagen, så Martin Olsen dermed har efterladt sig varige minder i forbindelse med kirken. I sognepræst C.J Witters skrift om Esbønderup Kirke udarbejdet i anledning af kirkens restaurering, er Martin Olsen også re-

præsenteret med en pennetegning, hvor han har forevigt kirken set fra sydvest, hvorved også det stråttækte tag af den i 1924 nedbrændte 4-længede præstegård ses ved kirkens nordside.

Jeg var derfor skuffet over for nylig ved et besøg på Esbønderup Kirkegård, at finde hans gravsted sløjftet, idet hans minde i forbindelse med kirken på denne baggrund måtte anses for bevaringsværdigt. Den nye regel om registrering af bevaringsværdige gravminder vil forhåbentlig forhindre, at sådanne fejlslagne sløjfninger sker i fremtiden.

Må jeg til slut anføre, at også Arnold Olsen har sat sig et forhåbentlig varigt minde i kirken, idet det var ham, der var mester for udførelsen af den gyldne, med gotiske bogstaver skrevne tekst på de fløje, der blev tilføjet altertavlen i forbindelse med kirkens restaurering i 1942-43.

Sygdom og død i 1740'erne

af Mogens Wellendorf

I Hørsholm Amt er man så heldig i jordebog- og regnskaberne, at have lister over kirurgen Joh. Georg Schwimmers sygebesøg i årene 1743-49. Efter hvert besøg, har han skrevet landsbynavn, person og sygdom op. Det betyder, at man kan se, hvilke sygdomme, der florerede, samt hvilke uheld, der ramte bondebefolkningen i de tider.

Listerne er ført på noget man må kunne betegne som plattysk og viser hans besvær med danske stednavne. Fra samme læge haves også medicinregninger fra det københavnske apotek Kong Salomon, der lå hvor nu Illum's har forretning.

Undertiden kan man af sygdommens art frygte det værste, og det kan derpå følges gennem kirkebogens dødsfald; men selv lungebetændelse og svulster har flere overlevet, ja en enke fik lungebetændelse kort efter mandens død, men nåede dog at blive gift endnu to gange. Her skal gives nogle eksempler, alle fra Karlebo Sogn, 1743/44.

Wegenbrö. Christen Michels Datter in Scabies dessen Mutter in Diarreja (moderen har måske været nervøs over datterens fnat!).

Kirchelt. ein armen Hausman Nahmen Gudeman a Morbo Gallic. Denne mand Gudeman Jensen, der var

født i Blovstrød Sogn havde altså kønssygdom, nok syfilis. Han blev gift 1734 med Johanne Larsdatter og de levede på stedet Egernholt. De havde ingen børn, og han døde 1768. Hvordan han er blevet behandlet, kan vi gætte på ved at se på medicinregningen: *Zum Gebrauch der Patienten des Amptes Hirschholm, sind aus der Apotheck zum Könige Salomon folgende Medicamenten aller untherhänigste an dem Chirurgo Mr. Swimmer abgeliefert werden.* Heri optræder både »Mercur Viv.« (kviksølv) og et pund Species Lignorum, der bl.a. indeholder 1/3 »Ligni Guajaci rasi«, dvs. raspet pokkenholt.

Hesselröed. Jens Ohlsens Frau wel-che beüde Arme gantz Cerquetschet durch ein Stück Holtz

welche dem auf gefallen. Det må dreje sig om gårdfæster Jens Alfsens kone Karen Hansdatter, der blev skadet. Hun døde 1746, 61 år gammel.

Brunsholm. Jeppe Nielsen a Appoplexiam Lincher Seiten. Han var født 1715 i Vejenbrød, gift 1740 da han overtog gården (den senere Kirkestig.) og døde i 1744. Samme år giftede enken Karen Andersdatter sig med Jeppe Larsen.

1744/45. Hesselrød d. 29. Mai. *Jens Larsens Kind wo einem Tumo-ra in Regio Lumbar Sinistr. gehabt, und ad Suppurationem gangen.* Drengen Jørgen, som det må dreje sig om, døde ved nytårstid, begravet 1. januar 1745, og man må tilskrive svulsten i lændens venstre

side, hvori der var gået betændelse som dødsårsag.

Schwimmer behandlede Partu difficile (vanskelig fødsel) hvor jordemoderens evner måske ikke rakte. Der var brækkede Humerus og Femur (overarme og lår), der var Commotio cerebri (hjernerystelse), talløse tilfælde af quartanfeber (malaria), standset menstruation, fingre, der var hugget over i hakkelsesmaskinen og gamle folk med »böse Beine« (skinnebessår).

Det er en ejendommelig fornemmelse, at disse mennesker, der ofte blot er tomme navne, pludselig står frem af fortiden, og man kan se dem for sig og fornemme deres lidelser og det postyr der måtte være i landsbyen når lægens vogn dukkede op.

LISELEJE

SIDST I TREDIVERNE (FORTSAT)

Af Finn Zinklar

Det var et stort fremskridt, da vi fik nedgravet et galvaniseret jernrør, der fra brønden førte direkte ind i køkkenet, hvor vi fik installeret en lille håndpumpe ved køkkenvasken. Det ordnede smedemester og blikkenslager Larsen, der boede i et pynte-

ligt hvidt hus over for den gamle smedie i Melby. Han var samtidig bestyrer for Liseleje vandværk, der blev drevet på andelsbasis, og som vi først langt senere blev tilsluttet.

Han var en senet og radmager mand med et lille overskæg og

en krans af hvidt hår omkring en spejlblank skaldet isse. Bag brilleglassene plirrede et par muntre blå øjne. Han blev os en god og trofast ven gennem mange år.

Skønt ikke længere ung var han lynhurtig i sine bevægelser og altid i funktion. Når han havde udført et stykke arbejde, var det tit svært at få ham til at modtage penge for det. Man måtte ofte flere gange bede ham om at sende en regning.

Og havde man brug for ham, kom han omgående i sin gamle blå

Landevejen set mod Liseleje før der kom fortove. Hulevej udmunder ved den høje telefonpæl til venstre i billedet. Til højre ses plantagen. Foto ca. 1940.

Ford personbil fra 1929 med håndgas. Jeg har sjældent set en bil mere ramponeret indvendig end hans. Han havde nemlig alt sit værktøj samt vandrerør og gevindskærer og meget andet i den. Fjedrene stak op gennem bagsædet, og tog han én med op at køre, kunne det være svært at finde et sted at sidde. Han hævdede i øvrigt efter krigen, at han under besættelsen havde hældt petrole-

um i tanken, og at den gamle bil havde kørt fint på det.

Selvom der som nævnt dengang var langt flere butikker i Liseleje end nu, kom der desuden hver morgen en bagerbil fra Aage Christensens bageri i Hundested ned ad alle sidevejene. Fra den kunne man købe friskbagte rundstykker, kryddere, brød og overskårne 6 øres wienerbrød. Og fra Andelsmejeriet Godthaab i Frederiksværk kom der endnu tidligere om morgenen en blå mælkebil. Chaufføren var en kvinde, der klemte med en stor overdimensioneret dirigentklokke med træskaft, hvorefter vejens beboere myldrede ud. Man kunne købe mælk i flasker, men man kunne også få den tappet i en kande eller mælkespand fra en af de forskellige haner, der sad på vognen. Der var en med sødmælk og en med kærnemælk. Hver hane havde sit eget lille skilt. Nykærnet smør i pakker kunne man naturligvis også købe af damen, der havde en gammeldags billettør-taske over skulderen.

Både bagerbilen og mejeribilen blev udkonkurreret, da den lille initiativrige Henrik

Sørensen åbnede sit ismejeri på hjørnet af torvet vis-a-vis købmand Bernilds købmandshandel. Hos Sørensen kunne man nu bestille både mælk, morgenbrød og smør, så det altid stod punktligt uden for havelågen, selvom man stod meget tidligt op.

Langt de fleste betalte først, når de skulle rejse hjem. Det var fru Sørensen, der i sin aflange bog nøje førte regnskab med, hvad der var blevet leveret, og man kunne trygt stole på, at det stemte.

På hverdage var der selv i højsæsonen god plads ved stranden i Liseleje og kun ganske få biler på den store parkeringsplads. Men på de virkelige varme sommersøndage kunne parkeringspladsen blive fyldt pænt op. Så blev der også mere rift om stranden og ikke mindst om klitterne, hvis det blæste lidt. Og så fik skovløber Madsen travlt med at kontrollere, om det forbud mod rygning i klitterne, der stod at læse på alle de mange små skilte, han selv havde nedrammet overalt i klitterne, blev overholdt. På skiltene stod, at ved overtrædelse ville der,

selvom ingen skade var sket, blive opkrævet en bøde på mindst 20 kroner.

Madsen kom cyklende helt ude fra det nu nedrevne gule skovløberhus Hedehus på Nyvej en god kilometer fra Asserbo by. Han var en lille firskåren mand med et lille studset overskæg. Og man kan uden overdrivelse sige, at han var uhyre pligtopfyldende. Hans eneste form for uniformering var skovvæsenets falmede grønne kasket med kokarden. Ellers var han i almindeligt gråt jakkesæt, og det uanset om temperaturen nåede op omkring de 30 grader i skyggen. Uophørligt så man ham fare omkring oppe i de høje klitter parat til skånselsløst at pågribe eventuelle syndere, der lod hånt om faren ved at ryge tæt op ad den brandfarlige knastørre marehalm.

Dengang var der hverken brandhaner eller branddamme i Liseleje plantage. Den eneste form for brandsikring bestod i et grønmalet træskab med en lille glasrude i. Det var opsat på en stolpe ved cykelstien, som løb lige forbi parkeringspladsen, der jo stødte direkte

op til plantagen. Bag glasruden hang et lille buet messinghorn. I tilfælde af skovbrand skulle man slå ruden ind, tage hornet ud og blæse i det. Hvad der derefter ville ske, har jeg aldrig fået opklaret. Heldigvis blev der aldrig brug for hornet.

De første par somre, vi boede i Liseleje, var der intet postkontor. Det nærmeste fandt man i stationsbygningen i Melby. Postadressen var derfor: Liseleje pr. Melby. Først nogle år senere - i 1938 - blev kiosken på rutebilpladsen udviet med en vinkelret tilbygning, hvori der blev indrettet postkontor.

Sommerhusene på alle sidevejene havde endnu ikke numre. De havde kun navne, og mange hed det samme. "Solhytten", "Birkehytten" o.s.v. var ofte gengangere. Men postbudet - der var kun det samme - kendte alt og alle. Han hed Georg Christiansen og havde tidligere haft en købmandsforretning i Melby. Han var en meget lille og spinkel mand. Efter en kræftoperation i struben var han blevet stum, men havde trænet sig op til at kunne ta-

le igen ved at presse luft op gennem halsen. Hans tale var meget hæs og sagte, men man kunne da forstå ham.

På sin cykel kørte han i al slags vejr rundt på de mange hullede sideveje - og altid i strålende humør. Mødte man ham, fik man et stort smil og samtidig hans specielle hilsen. Han løftede højre hånd fra cykelstyret og stak tommelfingeren lige i vejret. En ukuelig optimist vellidt af alle.

Det var hans datter, der gennem mange år kom til at bestyre det lille - men i sæsonen - meget travle postkontor på rutebilpladsen. De er nu begge - som så mange andre af de lokale, der satte deres præg på datidens Liseleje - døde og borte.

Vi handlede mest hos købmand Paarup Hansen, der lå nærmest Hulevej. Til højre for bygningen stod en gammeldags benzintank med håndpumpe og måleglas. Han var en købmand af den gamle skole - høflig og meget bukkende. Hvad han ikke havde på sine hylder eller i baglokalet, skaffede han altid

H. Paarup Hansens købmandshandel. Under det hvide skilt på facaden havde slagtermester Bengtsson fra Frederiksværk sit sommerudsalg. Foto ca. 1940.

ekstra. I butikken var der en af de gammeldags kaffemøller med tre snurrende hjul og store forchromede tragte. Bag disken var der et utal af små skuffer, hvori var sukker, gryn og meget andet, der blev afvejet i papirposer.

Der var i sæsonen altid ansat et par kommisser. I 1939 var den ene af disse den unge blonde vestjyde Niels Vad. Da han blev indkaldt til militærtjeneste, mødte han op i sin påskeorlov i marts 1940. Det år faldt påsken meget tidligt. Han hjalp blandt andet med til at køre varer ud iført sin grå soldateruniform. Men under arbejdet blev han pludselig syg og måtte omgående bringes til hospitalet med lammelser bl.a.

i benene.

Ingen anede dengang, at han senere skulle blive Liselejes kendteste og mest markante skikkelse. Trods varige mén af sygdommen var hans energi og virketrang usvækket. Han overtog senere - i maj 1946 - købmand Erik Bernilds forretning, giftede sig med en køn fiskerdatter Ellen Frederiksen, og endte som sognerådsformand for Melby kommune, hvorunder Liseleje hørte. Efter kommunesammenlægningen med Frederiksværk blev han viceborgmester i den nye storkommune. Han var utroligt populær og havde altid tid til at lytte til både de fastboendes og landliggernes problemer. Mange sørgede oprigtigt ved hans alt for tidlige død i 1971.

Købmandsforretningen - nu Liselejes eneste - videreføres af sønnen Hans Christian Vad.

Før anden verdenskrig spadserede næsten alle sommerhusejere og pensionærer - når vejret var til det - aftentur på landevejen mellem Liseleje og Asserbo, idet man vendte ved Pension Støberled, hvortil der var en god kilometer. Man

havde sit pæne tøj på. Mange mænd var i jakke og lange hvide bukser og damerne i lette lyse sommerkjoler. To og to eller flere sammen med hinanden under armen gik man med kort afstand midt ude på kørebanen. Fortove var der jo ikke, og trafikken var minimal. De fleste kendte hinanden dengang, så der nikkedes ustandseligt og udveksledes små smil og bemærkninger i forbifarten, når man mødte nogen, der gik den modsatte vej.

På de smukke sommeraftener sluttede mange turen nede i klitterne omkring det gamle ishus. Nogle sad på den gamle lange egetræsbænk op ad ishusets bagvæg, andre sad helt nede på molens pæleværk, men de fleste valgte at stå op. Og alles blikke var næsten andagtsfulde rettet mod den store røde sol, der hang over havet, og lige til den forsvandt bag Hesseløs sorte silhouet.

Finn Zinklars artikel afsluttes i FAHS nummer 1 1992

Jul i Esrom Kloster

Vi benytter lejligheden til med dette hyggelige vinterbillede af den eneste bevarede bygning fra det før saa mægtige cistercienserkloster, at ønske vore medlemmer en rigtig glædelig jul og et godt nytår.

